

УДК 94 (477):314.743
ББК 63.3 (4 Укр) 62

Микола Генік

“... NASI WROGOWIE CZY BRACIA?”. ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКЕ ПРИМИРЕННЯ В ПОЛІТИЧНІЙ ДУМЦІ БОГДАНА СКАРАДЗІНСЬКОГО / КАЗІМЕЖА ПОДЛЯСЬКОГО

Важливий внесок у досягнення міжнаціонального примирення належить польському політику й публіцисту, авторові книги “Білоруси–Литовці–Українці: наші вороги чи брати?” Богдану Скарадзінському / Казімежу Подляському, який наголошував на ролі польсько-українського примирення для стабільності й безпеки Центрально-Східної Європи.

Ключові слова: Богдан Скарадзінський, Казімеж Подляський, польсько-українське примирення, Центрально-Східна Європа.

Важливим фактором трансформації міжнародних відносин в Європі та виникнення нових геополітичних реалій стали процеси міжнаціонального примирення. Для регіону Центрально-Східної Європи (ЦСЄ) найбільше значення мало польсько-українське примирення. Великий внесок у досягнення польсько-українського примирення належить польському політику й публіцисту Богданові Скарадзінському. Політична діяльність Б.Скарадзінського не відображена в спеціальному дослідженні. Метою цієї публікації є показати вклад Б.Скарадзінського в досягнення польсько-українського примирення. Джерельну базу дослідження склали інтерв'ю автора статті з Б.Скарадзінським [3] і матеріали Архіву Інституту національної пам'яті у Варшаві, Архіву осередку Karta у Варшаві, Архіву Літературного інституту в Парижі, Відділу рукописів Національного Закладу ім. Оссолінських у Вроцлаві, Державного архіву в Жешові, архіву монастиря оо. Василян у Варшаві, приватних архівів В.Мокрого в Кракові й П.Казанецького у Варшаві.

Богдан Скарадзінський – польський публіцист, письменник і суспільний діяч, народився 1931 р. в Осовці на Підляшші, під час навчання в Головній школі планування і статистики у 1952 р. був засуджений на 10 років за обвинуваченням у спробі повалення існуючого ладу. Після звільнення в 1956 р. підготував і захистив докторат з економіки, а в 1965–1967 рр. працював архітектором в Іраку. Пізніше – багатолітній редактор місячника “Więź”, з 1989 р. редагував “Sprawy Pobratymcze” (додаток до “Tygodnika Białostockiego”). Він є автором багатьох публікацій з міжнаціональних проблем і польсько-українських відносин: “Korzenie naszego losu” (1985), “Polski rok 1919” (1987), “Dar Polski Białorusinom, Rosjanom i Ukraincom na Tysiąclecie ich Chrztu Świętego” (1989), “Polskie lata 1919–1920. T. 1, Polski rok 1919” (1993), “Polskie lata 1919–1920. T. 2, Sąd Boży” (1993), “Sąd Boży 1920 roku” (1995), “Uwaga na Wschód” (2007). Б.Скарадзінський використовував псевдоніми Jan Brzoza та Kazimierz Podlaski. За свою публіцистичну діяльність отримав нагороду “Solidarności” у сфері культури (1985) і нагороду ім. Є.Лойка (1989).

Б.Скарадзінський, який сидів у в'язниці 1952–1956 рр. разом із членами ОУН та УПА, звертав увагу на глибоку безодню між польською опозицією й українськими повстанцями. “І навіть в цих умовах примирення не було. До кінця. Ми вважали себе взаємно винуватцями злочину, відповідальними. Не хотіли зі мною українці говорити *про те все*, навіть при повній довірі” (усе, що виділено в тексті, належить Б.Скарадзінському. – М.Г.) [15; 28, с.83]. Пізніше Б.Скарадзінський уважно відслідковував кроки польсько-українського примирення в еміграції та високо оцінив ініціативу видання збірника “Poland and Ukraine, Past and Present”. Він помічав тенденцію відсутності висвітлення проблематики найбільш контroversійних справ: війни за Львів 1918–1919 рр., фіаско кївського походу, терору й контртерору міжвоєнного періоду, польської політики УПА та виселення українського населення після війни. “Щоб не роз'ятрювати? Але без повідомлення собі взаємно правди – навіть несумісної – про ці події, важко думати про залишення їх тільки історикам й архівістам” [15; 28, с.82].

Редактор “Więzi” Б.Скарадзінський брав участь у I з’їзді незалежної профспілки “Solidarność” і був серед тих, хто намагався в документах організації віддзеркалити спільність і взаємопов’язаність визвольної боротьби поляків та інших народів соціалістичного табору, насамперед, безпосередніх східних сусідів. Пізніше він згадував, з якими складнощами проходило формування програми польської опозиції в питанні національних меншин. У комісії щодо підготовки програмних документів розгорілася дискусія в справі декларації стосовно національних меншин. Б.Скарадзінський стверджував, що з’їзд повинен стати на позиції захисту їхніх прав, гідності, культури, традиції й релігії. Навівши статистику української, білоруської та литовської меншин у Польщі, він стверджував, що для польської політики важливі тільки ці три меншини, а не перелік усіх етнічних груп, який пропонувався іншими представниками. Б.Скарадзінський рішуче відкинув намагання асиміляції меншин. “Якщо ми будемо втягувати їх до співпраці, я говорю про співпрацю інтересів, нічого із цього не вийде. Окреме втягування їх в наші ряди при перетворенні їх на поляків зустрінеться з рішучим опором. Методом діяльності повинна бути повага їх, повага як народу, зі всіма наслідками. Й інша справа, ставити на автентичність рухів серед цих меншин (...). Ставити на автентичні течії, тобто не інспіровані з-за жодного кордону чи інституціями, і щоб вони почали бути справжніми”. Б.Скарадзінський вважав, що варто підтримати державницькі прагнення цих народів [11].

Ухвала I з’їзду “Solidarności” у справі національних меншин, прийнята під кінець нарад 7 жовтня 1981 р., була просякнута протиріччями. Декларувалося турботу про те, щоб польські громадяни, які належать до інших націй та етнічних груп – білоруси, цигани, греки, литовці, лемки, німці, українці, татари, євреї та інші національності, отримали умови для вільного розвитку своєї культури згідно з традиціями Речіпосполитої багатьох народів. Одночасно заявлялося, що організація протиставляється всяким національним поділам і бореться за гарантування повноти громадянських прав усім полякам незалежно від національної приналежності чи походження [7; 8; 10; 14, с.25; 43, с.142; 44, с.145–146]. Б.Скарадзінський різко розкритикував ухвалений текст звернення. “Поплутано тут з дитячою нестаранністю справи й адресатів. Цигани, греки та євреї зі своїми культурно-суспільними проблемами зрівняні з білорусами, литовцями й українцями, які становлять для нас, як ми старалися це пояснити, політичну проблему. Тільки ці останні є для нас співгромадянами, а одночасно членами проживаючих компактно сусідніх народів, які колись входили до складу I Речіпосполитої і з якими за II Речіпосполитої ми мали визначені конфлікти (...) Завершує ухвалу *пуста декларація*, навіть без спроби інструменталізації. I без зусилля визначення сучасного стану відносин, нарису подальших кроків для їх покращення, вказівки на те, хто, коли і як має здійснити ці кроки... Услід за цим ухвалюється звичайна дурниця, говорячи про спротив проти всяких національних поділів. Коротко кажучи, одне безвідповідальне белькотіння” [15; 28, с.87–88].

Відсутність чіткої програми східної політики та відносин зі східними сусідами, які не давали основи для координації визвольної боротьби, оцінювалася як одна з причин слабкості “Solidarności”. У період після делегалізації “Solidarności” на сторінках преси “другого обігу” починається активна дискусія стосовно проблеми східних сусідів, кордонів і національних меншин [2]. Необхідність розробки програми політики опозиції в справах східної політики й національних меншин детермінувала написання Б.Скарадзінським книги під первісною назвою “Bracia nasi?: rzecz o Białorusinach, Litwinach i Ukraińcach”. Наступні видання вийшли під дещо зміненою назвою “Białorusini – Litwini – Ukraińcy: nasi wrogowie czy bracia?”. Певною мірою це був розвиток концепції ULB, запропонованої Ю.Мерошевським і пропагованої паризькою “Kulturą”. Б.Скарадзінський заперечував урядову тезу про відсутність у Польщі проблем співжиття народів. Наводячи приклади присутності меншин у суспільному житті Польщі, він стверджував, що це не привиди минулого, а вершина айсберга. Поляки ні-

чого не знали про своїх східних сусідів: українців, литовців і білорусів. Б.Скарадзінський вірив, що настане час нормального сусідства Польщі з Білорусією, Литвою й Україною. Принципове значення мало, яким буде це сусідство. Важливо, щоб поява незалежних держав не супроводжувалася конфліктом з ними. Він наводив історичні приклади, коли розпад Австро-Угорської й Російської монархій і поява незалежних польської та української держав спричинили міжнаціональний конфлікт. “Коли Польща повернула незалежність 11 листопада 1918 року й між Віслою, Німаном, Дніпром і Дністром появилася поле вільної гри справжніх місцевих сил – запекла польсько-українська боротьба за Львів тривала вже одинадцятий день. Було б прокляттям історії, коли б вона мала механічно повторюватися. І це не є, на жаль, нереальне. Претензії живуть. Конфлікти інтересів існують. Знання про себе взаємно, а особливо бажання зрозуміти іншу сторону – жодні. Антагонізми дрімають, але тільки на одне око. Може бути погано, якщо нічого не зробити, з обох боків, щоб зарадити злу” [15; 28, с.6].

Найбільшу загрозу Б.Скарадзінський убачав в існуванні міжнаціональних стереотипів і відсутності розуміння іншої сторони. “Великий є тягар історичних конфліктів і претензій, а нічого – ані нам, ані їм – не вдалося зробити, щоб рови жалів і навіть ненависті трохи бодай присипати. Може тільки минаючий час злагодить гостроту крайнощів” [15; 28, с.5]. Повторювані в школах УРСР твердження про поляків як “іноземних гнобителів”, “загарбників”, “імперіалістичних магнатів” є старанно продуманим кроком з метою утримання старих антагонізмів [15; 28, с.86]. Завданням опозиції Б.Скарадзінський уважав усунення негативних стереотипів і переконання суспільств у необхідності примирення. Він проаналізував появу польсько-українських упереджень і ненависті у ХХ ст. Особливо він критикував принцип колективної відповідальності, застосований польською армією під час пацифікації 1930 р. [15; 28, с.75]. Аналізуючи перебіг Волинської трагедії, Б.Скарадзінський визнавав, що удар УПА по польському населенню “нищив суспільну базу польського опору на тих землях, а де-не-де – і комуністичної партизанки. Удар по ній нищив, урешті, польськість, *деполонізував* спірну територію”. Антипольська акція УПА зміцнила антиукраїнські настрої серед місцевих поляків [15; 28, с.78–79].

Б.Скарадзінський заперечував обвинувачення української сторони в придушенні Варшавського повстання 1944 р. Докладний аналіз розміщення військових частин дозволив йому стверджувати, що “українських формувань не було тоді у Варшаві. Бог уберіг нас та їх перед ще одним пунктом... на і так довгому списку взаємних кривд і злочинів. Не дописуймо цього пункту самі, некритично шануючи міфи” [15; 28, с.80–81]. Антиукраїнські настрої в польському суспільстві були настільки сильні, що “порозуміння польського підпілля з УПА, локальні, постійно повні недовіри й застережень, не були широко відомими, але навіть спільна збройна акція WiN та УПА на Грубешів не була сприйнята польським загалом” [15; 28, с.81–82].

Б.Скарадзінський заперечував твердження про невинуватість польської сторони в проведенні акції “Wisła”, оскільки поляки не були незалежними й виконували розпорядження Москви. “Неправда! Ми відповідальні щонайменше за ненависть, (...) за співучасть у злочині. Ним було зрівняння із землею жител кількох сотень тисяч людей, перетворення в пустелю їх землі, вигнання понад сто тисяч на поневіряння. (...) Ми брали в цьому участь чи спостерігали за цим без якогось опору. Здається, що акція “Wisła” не мала б іншого перебігу навіть тоді, коли б Польща зберегла незалежність (...)” [15; 28, с.82–83].

Для характеристики польсько-українських відносин Б.Скарадзінський використовував теорію “помилкового кола”. Механізм “помилкового кола” діє за принципом “неприятель не має жодної протизаги в почутті спільності долі. Навпаки, ця неприємність пхає поляків чи українців, залежно від того, хто має тимчасову перевагу, до завдання навмисних кривд, створюючи привід на непереможне бажання віддати, коли тільки проявиться можливість, віддати “з надлишком” і за будь-яку ціну”. Кривдою він називав пе-

ревищення рівня необхідного національного захисту, удар у політичну суб'єктність протилежної сторони чи в основи її національної культури. “Помилкове коло”, запущене в рух, виконує черговий оберт. Не маємо позитивного досвіду зупинення цього обертання, тільки відомо, що необхідно свідомого найвищого зусилля. Двостороннього. Впертого. Довготермінового. Започаткований у політичних і культуротворчих колах, але сягаючий обов'язково якнайглибше в обидві національні субстанції”. Б.Скарадзінський уважав, що ініціатива міжнаціонального примирення повинна виходити від поляків. “Ініціатива й більші шанси належать стороні, яка знаходиться в даний момент у кращій ситуації; менш ризикує втратою обличчя, міцніша щодо загострення натисків ззовні (інші народи), може легше уступити в чомусь слабшій стороні або щось їй пожертвувати”. Тому на поляків спадає більша відповідальність. А наступний оберт “помилкового кола” повинен залежати від ініціативи українців [15; 28, с.84].

Польський публіцист був переконаний у необхідності міжнаціональної співпраці. “Ми взаємно собі потрібні. Заощадимо разом сили, яких не маємо надміру. Здається можливою самопоміч. Маємо чого взаємно від себе вчитися” [15; 28, с.88]. Передумовою будь-яких змін Б.Скарадзінський уважав ліквідацію негативних стереотипів і взаємозближення. “Принциповою умовою успіху будь-яких наших кроків є усунення навіть тіні підозр, що плануємо в основі помістити їх наново в польський мішок, навіть ягеллонського крою. Не слід тут сподіватися легких і швидких успіхів. Польським козирем є те, що можемо полегшити чи утруднити становище представництва цих трьох народів на нашій землі”. Польсько-українська співпраця створила б величезні перспективи для обох сторін. “Перед цими перспективами бліднуть труднощі й політичний ризик”. Міжнаціональне примирення є справою кожного громадянина. Б.Скарадзінський пропонував програму діяльності для покращення відносин зі східними сусідами для кожного окремого поляка, який “може й повинен (...) виробити аргументований погляд на ставлення до білорусів, литовців та українців. Може й повинен не приховувати цього погляду; якщо має контакт з бодай одним білорусом, литовцем чи українцем – отримує шанс удосконалення освіти, дієвого діалогу, маніфестації словом і ділом своєї позиції щодо них”. Зближення зі східними сусідами має починатися від найпростіших акцій. “Це не повинен бути ще один маніфест, приречений у цих умовах на пустослів'я. Програма терпеливого переламування бар'єрів польського незнання, байдужості, навіть ненависті до східних братів – здається найкращим початком. (...) Буде він тим більш плідним, чим більше міститиме в собі практичної співпраці від культурних заходів, через допомогу в питаннях пам'яток, релігії, мови, аж до надання доступу до нашої поліграфії”. “На принципові маніфести прийде час. І щоб тоді його не змарнувати, як це, на жаль, сталося в незабутній “Oliwie”. На сьогодні є завданням приготувати для цього маніфесту авторів, слухачів і... виконавців. Може тоді спровокуємо білорусів, литовців й українців, щоб почали зі свого боку також готуватися до нової реальності у відносинах з поляками?” [12; 15; 28, с.88–90]. Загальна програма політики щодо східних сусідів полягала в допомозі в органічній праці білорусам, солідарності з литовцями та застосуванні принципу “пробачаємо і просимо пробачення” у відносинах з українцями [15; 28, с.90].

Величезна ерудиція Б.Скарадзінського в питаннях відносин поляків зі східними сусідами та синтез опублікованих до того часу матеріалів становили цінність згаданого видання. Книга Б.Скарадзінського справила величезний вплив на зміну ставлення польського суспільства до східних проблем, вона витримала 7 перевидань, у т. ч. у перекладі українською мовою та отримала нагороду “Солідарності” [6; 28–33; 38]. В.Штора вважав, що цінність книги К.Подляського в її піонерському характері та зібранні величезної кількості фактів [15; 42, с.15]. Ю.Лободовський охарактеризував працю К.Подляського “найсоліднішою і найчеснішою” серед усіх дотеперішніх. Я.Пеленський назвав книгу “Białorusini–Litwini–Ukraińcy: Nasi wrogowie czy bracia?” найважливішим твором польської опозиційної публіцистики в галузі відносин зі східними сусідами. Ви-

дання українського перекладу Я.Пеленський назвав першими кроками української сторони в новому діалозі, метою якого є реалізація концепції польсько-української співпраці [15; 27, с.58, 69–71]. На думку М.Боруги, книга Б.Скарадзінського чудово виконала популяризаторське завдання для ознайомлення польського суспільства з проблемами відносин зі східними сусідами [16; 17, с.6]. Пізніше Б.Скарадзінський заявляв, що своєю найбільшою заслугою вважає книгу “Białorusini–Litwini–Ukraińcy” [3; 24, с.24; 25].

Величезну роль у подоланні міжнаціональних стереотипів відіграла конференція “Литовці, білоруси, українці, поляки – передумови примирення”, котра проводилася в Лодзі 23–25 жовтня 1987 р. і на якій Б.Скарадзінський виступав з рефератом про феномен УПА та його аналогії й відмінності з АК [9; 37]. У своєму коментарі до енцикліки Іоанна Павла II “Slavorum Apostoli”, присвяченої 1100-літтю діяльності Кирила й Мефодія, Б.Скарадзінський звертав увагу на необхідність подолання “неприятні й несвідомості” між слов’янськими народами та діяльності на користь примирення [35, с.74, 76, 77].

Після перемоги опозиції в 1989 р. Б.Скарадзінський увійшов до складу Комісії до справ національних меншин Громадянського комітету при керівникові незалежної профспілки “Solidarność” [15; 23]. Згідно з висновками Громадянського комітету, національні меншини повинні отримати право свободи організації, вільного декларування національності, представництва в сеймі й органах самоуправління, двомовність у місцях історичних скупчень, підтримку в організації освіти, видавництва, доступ до архівів [13]. Він брав участь у зустрічі українських і польських парламентарів 4–5 травня 1990 р. в Яблонній під Варшавою. У дискусії зверталася увага на необхідності об’єктивної оцінки спільної історії, подолання негативних стереотипів, перегляду шкільних підручників й усунення всіх перешкод у політичній та економічній сферах, які унеможливають порозуміння між поляками й українцями [4; 22].

Складною проблемою в східній політиці Польщі була підтримка польської меншини в сусідніх країнах. Будучи головою Ради урядової фундації “Pomoc Polakom na Wschodzie”, Б.Скарадзінський із застереженням поставився до проєктів подвійного громадянства. Він уважав, що Польща повинна проводити обережну політику підтримки польської меншини на Сході [24, с.25; 25, с.600].

Коментуючи певне охолодження польсько-українських відносин і відхід Польщі в середині 1990-х рр. від реалізації проєктів Міжмор’я чи регіональної економічної й політичної співпраці, Б.Скарадзінський стверджував, що політична катастрофа України означатиме історичну поразку не тільки України, але й Польщі [39; 40]. Проживаючи в Подкові Лесьній під Варшавою, він спільно з парохом Леоном Канторським перетворив її у важливий осередок польсько-українського примирення. Саме в Подкові Лесьній уперше 3 червня 1984 р. було відправлено літургію польсько-українського примирення [5; 20]. Аналогічно, коли було започатковано проєкт систематичних зустрічей польських й українських істориків щодо узгодження оцінок спільного минулого, перша конференція “Поляки і українці 1918–1948. Важкі питання” відбулася 7–9 червня 1994 р. у Подкові Лесьній [19; 21; 41; 45]. Учасник польсько-українських дискусій Б.Скарадзінський зазначав, що “польсько-українське минуле ХХ ст. – це куля біля ноги в кожному нашому марші у... ХХІ ст. Навіть славне “Прощаємо і просимо пробачення”, щоб тільки щиро сказане, той марш полегшить”. Тому, незважаючи на відсутність реальних результатів, він позитивно оцінював сам факт подібної зустрічі. “Краще навіть посваритися, ніж запікатися в претензіях” [34; 45]. Б.Скарадзінський був серед тих, хто підписав відоме звернення чільних польських інтелектуалів стосовно 50-ліття операції “Wisła” [1; 18; 26, с.143, 253]. Одночасно він розкритикував цю акцію як недостатню. На переконання Б.Скарадзінського, велика частина сигнітаріїв звернення раніше займала важливі пости в урядах і не зробила жодного кроку в напрямку покращення ситуації насильно переселених українців [26, с.211–212; 36, с.193].

Концепція польсько-українського примирення, яку пропагував Б.Скарадзінський, поступово знайшла своїх прихильників у середовищі опозиції та в суспільстві незалежної Польщі. Розроблені й запропоновані ним концепції польсько-української співпраці лягли в основу сучасних доктрин зовнішньої політики Варшави й Києва.

1. Звернення польської інтелігенції в справі операції “Вісла” / *Apel w rocznicę “Operacji Wisła” // Ukrainian Echo / Гомін України (Торонто)*. – 21.V.1997. – С. 5.
2. Інтерв’ю з Анджеєм Фрішке, Варшава, 14.08.2006.
3. Інтерв’ю з Богданом Скарадзінським, Подкова Лесьна, 15.08.2006.
4. Інтерв’ю з Богумілою Бердиховською, Варшава, 09.10.2003.
5. Кушка П. ЧСВВ. Помер великий речник українсько-польського примирення / П. Кушка. – Режим доступу : http://www.bazylianie.pl/?option=com_content&view=article&id=1018.
6. Подляський К. Білоруси – Литовці – Українці: наші вороги чи брати? / Казімеж Подляський ; [вступ і ред. укр. вид. Ярослав Пеленський ; пер. з пол. Віктор Поліщук]. – Мюнхен : Віднова, 1986. – 157 с.
7. *Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej (AIPN)*, sygn. IPN BU MSW II 1637, prgn.
8. *AIPN*, sygn. IPN BU MSW II 5065, prgn.
9. *Archiwum Ojców Bazylianów.– Zespół VIII (Archiwum Ryszarda Torzeckiego)*, spr. 17, jedn. 4, str. 1. Program Symposium “Litwini, Białorusini, Ukraińcy, Polacy – przesłanki pojednania” (Łódź, 23–25 października 1987 r.).
10. *Archiwum Ośrodka Karta (AOK)*, sygn. A / 7.3.2. – Uchwała w sprawie mniejszości narodowych // I Krajowy Zjazd NSZZ “Solidarność”. Dokumenty Zjazdu. Statut. Uchwała Programowa z Aneksami / Do użytku wewnątrzwiązkowego. – Gdańsk : Biuro Informacji Prasowej Komisji Krajowej NSZZ “Solidarność”, 1981. – 152 s.
11. *AOK*, sygn. A/7.4.2. – Stosunek Związku do organizacji mniejszości narodowych. – S. 1–4.
12. *AOK*, sygn. AO III/12 K. 44. – Skaradziński B. Na drogach ukraińsko-polskich spotkań / Bohdan Skaradziński // *Зустрічі. Czasopismo studentów i młodej inteligencji ukraińskiej w Polsce*. – Warszawa, 1988. – № 1–6 (7–12). – S. 110–112.
13. *AOK*, sygn. AO IV/225. 2, k. 15. O potrzebach mniejszości narodowych w Polsce (projekt stanowiska Komitetu Obywatelskiego przy Przewodniczącym NSZZ “Solidarność” opracowany przez Komisję do spraw Mniejszości Narodowych). 27.I.1989.
14. *Archiwum Państwowe w Rzeszowie. Periodyki, wydawnictwa i druki ulotne opozycji politycznej, 1974–1989*, sygn. 36, k. 25. O mniejszościach narodowych.
15. *Archiwum prywatne P. Kazaneckiego w Warszawie*.
16. *Archiwum prywatne W. Mokrego w Krakowie*.
17. Boruta M. Problemy etniczne i polityka. Wybrane zagadnienia w opiniach środowisk niezależnych. *Ludzie – Partie – Czasopisma / Mirosław Boruta*. – Kraków : Towarzystwo Pomost, 2000. – 19 s.
18. Cześć ofiarom “akcji Wisła” // *Gazeta Wyborcza*. – 1997. – № 62. – 14. III.
19. Dąbkowski H. Polacy i Ukraińcy 1918–1948 / Henryk Dąbkowski // *Słowo. Dziennik Katolicki*. – 1994. – № 129. – 6 VII. – S. 7–8.
20. *Dar Polski Białorusinom, Rosjanom i Ukraińcom na Tysiącletcie ich Chrztu Świętego*. Praca zbiorowa pod redakcją Kazimierza Podlaskiego we współpracy z Andrzejem Drawiczem i Janem Jarco. – London : Polonia, 1989. – S. 86.
21. Filar W. Spotkanie bardzo potrzebne / Władysław Filar // *Słowo. Dziennik Katolicki*. – 1994. – № 129. – 6.VII. – S. 7–8.
22. *Komunikat // Kultura*. – 1990. – № 6 (513). – S. 40.
23. *Komunikat o rozpoczęciu prac Komisji do spraw mniejszości narodowych Komitetu Obywatelskiego przy Przewodniczącym NSZZ “Solidarność”*.
24. *Korci nas, żeby poszukać na Polesiu diamentów – mówi “Spotkaniem” dr Bohdan Skaradzinski, przewodniczący Rady rządowej Fundacji “Pomoc Polakom na Wschodzie”*. Rozmawiał Marek Sarjusz-Wolski // *Spotkania*. – 1992. – № 41. – 6–14.10. – S. 25.
25. *Les Archives de l’Institut Litteraire a Paris (AILP)*. – Les Coupures de presse (CP). – 1992. – Vol. 4.
26. *AILP*. – CP. – 1997. – Vol. 1.
27. Pełenśkyj J. Ukraina w polskiej publicystyce opozycyjnej / Jarosław Pełenśkyj // *Kultura Niezależna*. – 1986. – № 26. – XII. – S. 58–71.
28. *Podlaski K. Białorusini – Litwini – Ukraińcy: nasi wrogowie czy bracia?* / Kazimierz Podlaski. – 2 wyd., popr. i uzup. – Warszawa : Przedświt, 1984. – 90 s.
29. *Podlaski K. Białorusini, Litwini, Ukraińcy* / Kazimierz Podlaski. – Białystok : Versus, 1990. – 149 s.
30. *Podlaski K. Białorusini, Litwini, Ukraińcy* / Kazimierz Podlaski. – 3 wyd. – London : Puls Publications, 1985. – 109 s.
31. *Podlaski K. Białorusini, Litwini, Ukraińcy: nasi wrogowie czy bracia?* / Kazimierz Podlaski. – Katowice : Głos Śląsko-Dąbrowski, “Solidarność”, 1986. – 92 s.

32. Podlaski K. Białorusini, Litwini, Ukraińcy: nasi wrogowie czy bracia / Kazimierz Podlaski. – Wrocław : Kret, Ruch Społeczny “Solidarność”, 1987. – 82 s.
33. Podlaski K. Bracia nasi?: rzecz o Białorusinach, Litwinach i Ukraińcach / Kazimierz Podlaski. – Warszawa : Słowo, 1983. – 118 s.
34. Podlaski K. Tryzub w Podkowie / Kazimierz Podlaski // Express Wieczorny. – 1994. – № 119.
35. Podlaski K. Slavorum Apostoli po laicku odczytywane / Kazimierz Podlaski // Kultura Niezależna. – 1986. – № 26. – XII. – S. 71–77.
36. Skaradziński B. Akcja “Wisła” – w 50 lat później / Bohdan Skaradziński // Więź. – 1997. – № 4. – S. 189–193.
37. Skaradziński B. Próba porównania Ukraińskiej Armii Powstańczej z Armią Krajową – analogie i różnice / Bohdan Skaradziński // Colloquium Narodów : materiały z Sympozjum [“Litwini, Białorusini, Ukraińcy, Polacy – przesłanki pojednania”], (Łódź, październik 1987). – Łódź : Nakładem Tomasza Filipczaka, 1987. – S. 107–109.
38. Skaradziński B. (Podlaski K.). Ukraińcom: “Przebaczymy i prosimy o przebaczenie” / Bohdan Skaradziński // Nie jesteśmy ukrajinofilami. Polska myśl polityczna wobec Ukraińców i Ukrainy. Antologia tekstów ; [pod red. P. Kowala, J. Ołdakowskiego, M. Zuchniak]. – Wrocław : Kolegium Europy Wschodniej, 2002. – S. 369–422.
39. Skaradziński B. Przegrywamy razem z Ukraińcami, czy każdy sobie? / Bohdan Skaradziński // Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze. – Warszawa, 1994. – № 2. – S. 128–131.
40. Skaradziński B. Przegrywamy razem z Ukraińcami, czy każdy sobie? / Bohdan Skaradziński // Kultura. – 1994. – № 7–8. – S. 64–69.
41. Stańczyk T. Trudne pytania / Tomasz Stańczyk // Rzeczpospolita. – 1994. – № 140 (3789). – 18–19.VI. – S. 13.
42. Sztora W. Uwagi do książki Kazimierza Podlaskiego “Białorusini–Litwini–Ukraińcy nasi wrogowie czy bracia?” / Waclaw Sztora // Baza. – TKO “S”. Niezależny miesięcznik społeczno-polityczny klubu myśli robotniczej. – 1985. – № 1–2 (19). – I–II. – S. 15–17.
43. Uchwała w sprawie mniejszości narodowych // Materiały drugiej tury obrad I Krajowego Zjazdu NSZZ “Solidarność” (Gdańsk, 26.IX–7.X.1981 r.). Fragmenty stenogramu i uchwały. – [B. m.: b. d.]– 156 s.
44. Uchwała w sprawie mniejszości narodowych, № 69/81 // I Krajowy Zjazd Delegatów NSZZ “Solidarność”. Statut. Uchwała programowa z Anekssem. Dokumenty Zjazdu / Do użytku wewnątrzwiązkowego. – Gdańsk : Biuro Informacji Prasowej Komisji Krajowej NSZZ “Solidarność”, 1981. – 152 s.
45. Zakład Narodowy im. Ossolińskich. Dział rękopisów, akc. 115/06, npgn.

Важный вклад в достижение межнационального примирения принадлежит польскому политику и публицисту, автору книги “Беларусы–Литовцы–Украинцы: наши враги или братья?” Богдану Скарадинскому / Казимежу Подляскому, который подчеркивал роль польско-украинского примирения для стабильности и безопасности Центрально-Восточной Европы.

Ключевые слова: Богдан Скарадинский, Казимеж Подляский, польско-украинское примирение, Центрально-Восточная Европа.

Bogdan Skaradziński / Kazimierz Podlaski – Polish politician and publicist, author of the book “Byelorussians–Lithuanians–Ukrainians: Our Enemies or Brothers?” – has made a great contribution in the achievement of Polish-Ukrainian reconciliation, emphasizing its importance to stability and security of East Central European countries.

Key words: Bogdan Skaradziński / Kazimierz Podlaski, Polish-Ukrainian reconciliation, East Central Europe.

УДК 94 (4) 1945 (п 39)

ББК 63.3 (Уур) 7

Іван Пендзей

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ТА ПОЛІТИЧНІ ПЕРЕТВОРЕННЯ В УГОРЩИНІ (1988–1990 рр.)^{*}. ПРОГРАМА СТАБІЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ Й СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ ТА ПРОБЛЕМИ ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ

У статті з’ясовано основний зміст програми стабілізації, труднощі в її реалізації, поворот ЦК УСРП до політичної реформи, перші кадрові зміни в державному керівництві УНР як віддзеркалення політичного курсу партії.

Ключові слова: економічна реформа, програма стабілізації, політична реформа, К.Грос.

^{*} Продовження. Початок див. у вип. II, IV–V, VI, VII, VIII, IX, X–XI, XII–XIII, XIV, XVI, XVII, XVIII, XIX, XX.